

DE VAL VAN DE VREDEBORCH

Thea Beckman

De val van de Vredeborch

Lemniscaat Rotterdam

Wil je meer weten over onze boeken?
Ga naar www.lemniscaat.nl

Vijftiende druk, 2005

Omslagillustratie: Jan Wesseling
© Lemniscaat b.v. Rotterdam 1988, 2005
ISBN 90 5637 688 8

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk: Drukkerij C. Haasbeek b.v., Alphen aan den Rijn
Bindwerk: Boekbinderij De Ruiter BV, Zwolle

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux waardoor onnodig en milieuverontreinigend transport is vermeden.

Inhoud

1	Waarin Jan Jacobs onverwacht op reis moet en aan een paard gaat hangen	7
2	Waarin Jan Jacobs doodsbang is en daarna als een held wordt bejubeld	25
3	Waarin Jan Jacobs te veel wijn drinkt, in tranen uitbarst en heel gelukkig wordt	44
4	Waarin Adam van Leemputte een knikkerspelletje verliest en de beelden ziet breken	60
5	Waarin Digna een boodschap doet, in een rel verzeild raakt en er een aanbidder aan overhoudt	76
6	Waarin Daniël een heilige wil worden en de duivel bij zijn binnenkomst in Utrecht begroet	92
7	Waarin Catharina met Spanjaarden smijt en Digna een voetje toesteeft	102
8	Waarin de Leemputtes huiszoeking krijgen en Daniël voor een verrassing zorgt	113
9	Waarin Digna bloost en Catrientje op suikerstengels zuigt	123
10	Waarin Don Francisco voor raadsels staat, Digna belaagd wordt en een verrader zijn leven verliest	132
11	Waarin Utrecht overrompeld wordt met nieuws en Catharina een ontdekking doet	144
12	Waarin Catharina een nederlaag lijdt en Adam een geheimzinnige schone hoort lachen	162
13	Waarin iedereen het moeilijk krijgt en bij Alkmaar de victorie begint	175

14	Waarin de burgers sidderen en Jan Jacobs opnieuw een held moet worden	190
15	Waarin d'Avila zich van zijn beste kant laat zien en Adam eindelijk zijn geuzenbloed te zien krijgt	203
16	Waarin Adam een zondagsuitstapje maakt en een stad ziet branden	213
17	Waarin Adam het druk krijgt met verliefd worden en mooie verhalen vertelt	234
18	Waarin bij de Leemputtes op de deur wordt gebonsd en Peter van Dam een lint koopt	246
19	Waarin een bisschop huilt en Jan Jacobs geld telt	256
20	Waarin Digna ontdekt dat zij in de eerste plaats Nederlandse is en de kanonnen bulderen	270
21	Waarin Catharina een klooster op stelten zet en de belegering haar hoogtepunt nadert	280
22	Waarin Adam een gevangene maakt en die 'bij ongeluk' weer kwijtraakt	290
23	Waarin Adam kermis viert en kennismaakt met een rasechte watergeus	307
24	Waarin Catharina haar schort aan een ragebol bindt en als een vlag door de stad draagt	322
	Naschrift	337
	Verklaringen	338
	Bibliografie	344

*Waarin Jan Jacobs op reis moet en
aan een paard gaat hangen*

‘Hiermee verban ik u uit de stad Antwerpen en uit de provincie Brabant voor de rest van uw leven. Uw bezittingen zullen in beslag worden genomen ter dekking van de proceskosten. U krijgt achtevenveertig uren de tijd om de stad te verlaten.’

Als een moker slaat het vonnis op Jan Jacobs van Leemputte neer. Verbanning! Al de twintig jaren van zijn korte bestaan heeft hij in de wonderstad aan de Schelde doorgebracht. En al waren die jaren niet altijd even gemakkelijk, hier voelt hij zich thuis. Hier heeft hij zijn vrienden in het brouwersgilde, zijn werk, zijn huisje. Dat alles zal hij kwijtraken – voorgoed. De straf die hem wordt toebedeeld, is bijna zo erg als een doodvonnis.

Wat heeft hij gedaan om dit te verdienen? Niets.

Zijn ongeluk is dat oom Daniël, op wie hij zeer gesteld was en die hij vaak bezocht, werd veroordeeld wegens ketterij. Tijdens de ‘scherpe ondervraging’ op de pijnbank had hij de naam van zijn neef genoemd. Natuurlijk bekende de gefolterde man alles wat de dominicanen maar wilden horen: dat hij een lutheraan was, dat hij een verboden Vorstermanbijbel bezat, dat hij omging met joden en heidenen, dat hij op de heilige hostie had gespuwd en een lange neus had getrokken tegen een beeltenis van de paus, dat hij in zijn omgeving had getracht mensen van het ware geloof af te brengen. Eén van de mensen die hij had willen beïnvloeden was zijn neef Jan geweest.

En het is waar: Jan Jacobs had graag naar oom Daniël geluisterd.

Oom was een belezen man, een goedgehartige kerel, en hij was vooral een trouwe vriend geweest. Nadat Jan zijn moeder en stiefvader had verloren, had oom Daniël ervoor gezorgd dat zijn neef knecht werd in de brouwerij van Karel Havelinck, waar hij zich spoedig had weten op te werken tot meesterknecht. Maar het feit dat oom Daniël Jans naam had genoemd was voldoende geweest om ook de neef verdacht te doen zijn.

Toch was de inquisitie er niet in geslaagd te bewijzen dat Jan Jacobs een ketter was. De huiszoeking in zijn woninkje had niets opgeleverd. De gerechtsdienaren vonden er geen verboden bijbel, geen psalmberijming, geen opruiende geschriften. Maar ze vonden er ook geen heiligenbeeldjes, geen crucifix, geen scapulieren.

Ofschoon de pastoor van de Onze-Lieve-Vrouwekerk voor Jan had ingestaan, kon niemand volhouden dat de brouwersknecht een goed katholiek was. Hij bleef een 'twijfelgeval'. Daarom luidt het onverbidde vonnis: verbanning uit de stad en het gewest. Verdwij, ongelovige!

Toch kan Jan het zijn oom niet kwalijk nemen dat die zijn naam heeft genoemd. Als de dominicanen eenmaal beginnen met hun folteringen, is het slachtoffer bereid alles te bekennen: de vreselijkste misdaden, de gruwelijkste ketterij. Arme oom Daniël; zijn terechtstelling op de Grote Markt moet voor de oude man als een verlossing zijn gekomen.

Jan mag van geluk spreken dat hij zelf aan de 'scherpe ondervraging' en een doodvonnis is ontkomen. Maar wat is geluk? Verbannen worden uit de stad waar je thuishoort, langs 's heren wegen moeten zwerven als een bedelaar, door ieder fatsoenlijk mens met wantrouwen bekeken worden – is dat niet erger dan de dood door de strop?

Alles wat Jan bezit en waarvoor hij acht jaren van zijn leven heeft gewerkt en gespaard, is hij nu kwijt: zijn huisje, zijn meubels, zijn bed. Eén stel extra kleren mag hij behouden. En zijn geld...

Dat hebben de gerechtsdienaren niet weten te vinden, want Jan is niet alleen een spaarzame jongeman, hij is ook altijd voorzichtig geweest. Zodra de strenge plakkatens van keizer Karel V in Antwerpen bekend werden gemaakt, had Jan het raadzaam gevonden al zijn spaargeld in een zeildoeken zakje te naaien en te begraven in de kleine hof achter zijn woning. Twee dagen later werd oom Daniël gearresteerd en Jan voelde de bui al hangen. Zijn geld – resultaat van acht jaren uiterste spaarzaamheid – heeft hij dus nog, maar zijn toekomstdroom is versplinterd.

Het was – alweer – oom Daniël geweest die hem tot die droom had geïnspireerd. Toen Jan, twaalf jaar oud en wees geworden, werd toevertrouwd aan de zorgen van zijn ‘familie’, was dat oom Daniël, een broer van zijn moeder.

Oom had zijn neefje in de leer gedaan bij een brouwer en later begreep Jan dat dit het beste was dat hem had kunnen overkomen. Elke duit die hij van zijn loon had kunnen overhouden had hij opgespaard, jaar na jaar. Met verbeterde ijver had hij zich weten op te werken tot meesterknecht en daarbij had hij zichzelf alles ontzegd. Sparen, sparen, sparen, iets anders deed hij niet. Ofschoon zijn hart soms sneller ging kloppen als hij op straat een aardig deertje zag, wendde hij dan snel het hoofd af. Trouwen kwam later wel. Eerst moest hij genoeg geld bij elkaar hebben om in de brouwerij van zijn patroon, Karel Havelinck, een aandeel te kopen. Nog twee jaar, had hij berekend, dan zou hij juist genoeg hebben. Maar toen sloeg de inquisitie toe – en acht jaren van zichzelf tot uiterste zuinigheid dwingen zijn voor niets geweest.

Verbanning betekent meer dan het verlies van burgerrechten. Jan wordt uit het brouwersgilde gestoten, uit de schutterij ontslagen, uit de oude vertrouwde omgeving geworpen. Antwerpen, die bruisende prachtige stad, moet hij verlaten. Nooit zal hij kunnen terugkeren, nooit zal hij de Schelde weerzien. Hij wordt losgesneden van zijn wortels, en alleen de stille hoop dat de gerechtsdie-

naren zijn spaargeld niet hebben gevonden en dat hij daarmee wellicht ergens anders, ver weg, een nieuw bestaan zal kunnen opbouwen, houdt hem op de been. Waarheen zal hij gaan? Naar het noorden, ja. Naar Amsterdam!

Maar eerst zijn geld.

Dus staat Jan Jacobs in het holst van de nacht in de steeg waaraan zijn woninkje ligt. Het huisje is vergrendeld en dichtgetimmerd. Maar wringend door de heg van de buren, nadat hij over een hek is geklommen, kan hij toch in zijn tuintje komen. De nacht is roetdonker en het regent een beetje. Jan moet alles op de tast doen. Kille druppeltjes vallen op hem neer als hij in de kleine hof bij de seringenstruik knielt en met zijn blote handen begint te graven. Over het verlies van huis en meubels treurt hij nauwelijks. Wat staat er nu helemaal in dat krotje? Alle luxe heeft hij zich jaar na jaar ontzegd in de hoop op latere welvaart. Weelde was voor later, wanneer hij eenmaal meesterbrouwer zou zijn geworden. Dan, ja dan zou hij zich hebben kunnen omringen met alle schatten die een stad als Antwerpen haar burgers te bieden heeft: zware eiken meubels, een donsbed, een lieve vrouw, kinderen...

Nu ligt die droom in scherven.

Verbeten klauwt hij in de koude grond, terwijl de regen op hem neersijpelt. Eindelijk vinden zijn handen het zeildoeken bundeltje en voorzichtig tilt hij het uit het gat. Het is er allemaal nog. Goddank. Op zijn weg naar de noordelijke Nederlanden zal hij niet behoeven te bedelen.

Even heft hij luisterend het hoofd op. Hoorde hij daar iets? De nacht is stil, zeer duister, de buren slapen. Het is al eind mei, het wordt vroeg licht; hij moet opschieten. Met zijn schat verborgen onder zijn wambuis sluipt Jan weg, weer door de heg, over het hek, in de richting van de citadel.

De stadspoorten zijn nog gesloten; hij moet wachten tot de och-

tend aanbreekt eer hij Antwerpen kan verlaten. De laatste uren van de nacht brengt hij wakend en huiverend door in de schaduw van de muur. Hij heeft besloten te voet naar het noorden te reizen, want dat is het goedkoopst. Zijn beste kleren heeft hij in een bundeltje bijeengebonden, zijn daagse kleren heeft hij aangetrokken. Zo ziet hij er niet uit als een reiziger die over een aardig sommetje beschikt. Hij gebruikt de stilte en de duisternis van de nacht om zijn geld gespreid tussen zijn kleren en bundeltje te verbergen, want op het land wemelt het van vluchtelingen en struikrovers, om van rondstruinende werkloze soldaten maar te zwijgen. Als hij wordt overvallen zullen de rovers hem minstens moeten doodslaan en helemaal uitkleden om de oogst van acht jaren spaarzaamheid te vinden. En Jan is groot, sterk, met brede schouders en lange benen. Hem krijgen ze er niet gemakkelijk onder!

Eindelijk breekt de dag aan en Jan Jacobs verlaat zijn geboortestad zonder zelfs maar één keer om te kijken naar het profiel van poorten, torens, molens en muren. De tranen lopen over zijn wangen van ellende, zijn voeten bewegen zich werktuiglijk. Boerenkarren op weg naar de markt komen hem tegemoet rollen, maar hij kijkt niet op of om, groet niemand en loopt maar door. Later op de dag wordt hij aangeklampt door zwervers en bedelaars, maar hij doet of hij hen niet opmerkt en stapt door. Antwerpen zal hij moeten vergeten. De herinnering aan de stad waar hij zijn jeugd doorbracht, een vak leerde, van een ketterse oom hield, zal hij uit zijn geest moeten scheuren. Amsterdam, die stad-in-opkomst in de noordelijke Nederlanden, zal hem daarbij moeten helpen.

Hij is altijd een praktisch ingestelde jongeman geweest en zijn nuchterheid doet hem inzien dat hij zijn ongeluk voornamelijk te danken heeft aan zijn schijnbare armoede. Karel V is bezielde van één grote gedachte: in zijn onmetelijke rijk waar de zon nooit

ondergaat, mag slechts één godsdienst worden beleden: de rooms-katholieke. Maar zowel in de Duitse landen als in de Nederlanden grijpt de hervorming steeds verder om zich heen en dat beschouwt de keizer als verraad. In zijn ogen is elke protestant een vijand van God. Daarom heeft hij strenge wetten tegen de ketterij uitgevaardigd en de inquisitie opgedragen die ketterij met wortel en tak uit te roeien. Toch zijn er maar weinig stadsbesturen, vroedschappen en vierscharen die de bevelen van de keizer letterlijk uitvoeren. Ketterij wordt oogluikend toegestaan, zowel in de noordelijke als in de zuidelijke Nederlanden.

Van tijd tot tijd echter vinden de hoge heren het nodig om hun goede trouw aan de keizer te bewijzen door een aantal ketteren te laten arresteren en berechten. Dat zijn dan nooit de rijke kooplieden, gildenmeesters, bankiers of adellijke heren, maar altijd kleine luiden, wier terechtstelling of verbanning het stadsleven niet zal ontwrichten. Altijd zijn de slachtoffers van de ‘strenge plakaten’ mensen die gemakkelijk kunnen worden gemist, maar wier dood aan de galg of op de brandstapel andere ketteren wellicht met angst en schrik zal vervullen en hen ertoe zal brengen om hun dwalingen te herzien.

Oom Daniël is van zo’n plotselinge ijver het slachtoffer geworden. Een schrijnwerker was hij, zoals er honderden zijn in Antwerpen, een weduwnaar zonder kinderen, met als enig familielid een neef, die meesterknecht in een brouwerij was.

Kortom: oom Daniël was een man die zonder enig nadeel voor de stad kon worden opgepakt. De verbanning van zijn neef, ofschoon niets tegen de jongeman kon worden bewezen, kon daar ook nog wel bij. Ziezo, stadsbestuurders en inquisitie in Antwerpen hebben hun plicht gedaan, hun gehoorzaamheid aan ’s keizers wetten bewezen. Voorlopig kunnen ze weer verdraagzaam zijn en doen alsof er in Antwerpen geen ketter meer te vinden is – al wemelt het ervan. De hoge heren, streng en rechtvaardig, hebben een voorbeeld gesteld.

‘Allemaal goed en wel,’ gromt Jan voor zich heen, ‘maar je zal het ongeluk hebben toevallig als voorbeeld te moeten dienen.’

Verbitterd over zoveel onrechtvaardigheid stapt hij door. Op zijn weg naar het noorden moet hij vele rivieren oversteken en het wachten op de veerlui kost tijd, veel tijd. Maar Jan Jacobs heeft geen haast. Het reizen te voet doet zijn verdriet geleidelijk aan verminderen. Het is lente, begin juni, de wereld is mooi groen en hoe verder hij komt, hoe frisser het groen oogt. Hij overnacht in hooibergen of goedkope logementen en intussen droomt hij vaag over zijn toekomst.

Amsterdam is een snel groeiende stad, heeft hij gehoord, met veel inwoners. Dat betekent dat er ook veel brouwerijen zullen zijn, want het water uit sloten, grachten en singels is niet geschikt om te drinken. Je krijgt er allerlei ziekten van. Daarom drinken de burgers bier: ’s morgens, ’s middags, ’s avonds. Bier behoort tot de eerste levensbehoeften, evenals brood, erwten en vis. Een goede brouwersknecht zal in een grote stad altijd werk kunnen vinden. En dan, mijmert Jan Jacobs, kan het sparen opnieuw beginnen...

Omdat hij de steden zoveel mogelijk vermijdt, raakt hij op een bepaalde dag de weg kwijt, maakt een omweg en belandt in Vreeswijk – hij is dan al twee weken op pad. Maar in dit broeinest van protestantisme wordt de banneling hartelijk verwelkomd. In de herberg luistert hij boven een bord boekweitpap naar het opstandige gepraat van de drinkebroers. Het wordt hem al snel duidelijk dat hier, boven de grote rivieren, de ontevredenheid even groot is als in het zuiden. De mensen betreuren het verlies van aloude privileges, van de oude vrijheden. Vreeswijk, eens een vrijplaats van bankroetiers en zwendelaars die in deze stad niet vervolgd konden worden, is nu evenzeer onderworpen aan de Spaanse wetten als elke andere plaats in de Nederlanden en daarmee is meteen een deel van de vroegere welvaart verdwenen.

Jan stemt van harte in met hun gemopper en wordt daarom op wijn en bier onthaald. Dat valt hem mee; de gastvrijheid in het noorden is groter dan hij had verwacht.

De volgende dag trekt Jan opgewekt verder. De zon schijnt, de wereld ziet er frisgewassen en nieuw uit, de vogels zingen, op het land ziet hij vrouwen onkruid wieden. Voor het eerst sinds hij uit Antwerpen is vertrokken voelt hij iets van vreugde door zich heen gaan. Vreugde omdat hij leeft, jong is, een beetje geld heeft zodat hij niet hoeft te bedelen. Heftig neemt hij zich voor te zorgen dat hij nooit van zijn leven tot dat leger van uitgestotenen zal behoren. Hij zal zich een nieuw bestaan veroveren. Wat drommel, hij is pas twintig! Hij kan nog veertig jaren mee!

Plotseling schrikt hij op. Ver achter zich hoort hij een daverende roffel, hij hoort iemand gillen, maar die gil wordt meteen overstemd door het gedreun van razende paardenhoeven. Als hij omkijkt ziet hij een tweewielig wagentje recht op zich afkomen, met ervoor een op hol geslagen paardje. Niet veel verderop maakt de weg een scherpe bocht en het kan niet anders of het verschrikte paard zal rechtdoor hollen, de wagen zal omslaan en in de sloot belanden.

Zonder erover na te denken springt Jan naar voren. Hij grijpt het paard bij het hoofdstel en gaat er met zijn volle gewicht aan hangen. Zijn voeten worden over de grond gesleurd.

‘Ho, ho!’ roept hij. ‘Ho dan toch!’

De armen worden bijkans uit zijn lichaam gerukt, maar hij weet dat hij moet vasthouden, anders zal hij onder de wielen raken. Jan is stevig gebouwd en zijn gewicht brengt het paard waarachtig tot staan. Vlokken schuim vliegen de jongeman om de oren, het paardje briest en Jan probeert zijn voeten weer naast elkaar te krijgen. Hij haalt diep adem en merkt dan dat het paard juist voor de scherpe bocht is blijven staan, trillend, snuivend, zwetend. Hij kan nu het hoofdstel loslaten om het bevende dier te kalmeren.

Geruststellend klopt hij het paard op het hoofd, aait de neusgaten, spreekt het vriendelijk toe. Pas dan kijkt hij om naar het wagentje, waaruit met enige moeite een meisje klimt.

Ze is zó geschrokken dat ze zich aan het wiel moet vastklemmen om overeind te blijven. Jan, die ziet dat hij de merrie nu zonder gevaar kan laten staan, loopt snel op haar toe en ondersteunt haar. ‘Rustig maar, juffer,’ zegt hij. ‘Het is voorbij. U bent er goed afgekomen, zie ik. Alleen erg geschrokken, nietwaar?’

Ze knikt woordeloos, haar knieën trillen nog en ze ziet doodsbleek. Eindelijk weet ze stamelend uit te brengen: ‘Dank u wel. U hebt me gered.’ Ze is goed gekleed, in een mooie blauwe japon en een kort bruin jakje, afgezet met een bontrandje. Ze is haar hoed verloren; haar haar hangt in pieken en strengen om haar gezicht en springt aan alle kanten onder haar scheefgezakte witte kapje uit. Jan ziet dat ze nog heel jong is. Ouder dan een jaar of zeventien kan ze niet zijn.

‘U bent niet gewond, juffer?’ vraagt hij beleefd.

Echt mooi is ze niet, constateert hij. Ze heeft donkere ogen, een te lange neus, een tamelijk spitse kin. Maar daaronder welft zich een stevig lichaam met brede heupen en kleine voeten. Alles bijeen toch wel een aardig meisje om te zien. Ze strijkt het losgeraakte haar uit de ogen.

‘Ik begrijp het niet,’ zegt ze zacht, ‘het is me nooit eerder overkomen dat ik Annet niet kon houden. Ze moet geschrokken zijn van die haas die over de weg sprong.’

Ze is nog niet helemaal over de angst heen, ziet Jan. Nog altijd knikken haar knieën en beven haar handen. Hij kijkt rond.

‘Als ik me niet vergis,’ zegt hij, ‘ligt daar verderop een herberg. Sta mij toe, juffer, dat ik u daarheen begeleid, zodat u er enigszins op verhaal kunt komen. Uw paard is nu weer rustig.’

Zijn Antwerpse accent doet het meisje even glimlachen.

‘U bent niet van hier, jonkman.’

‘Nee juffer,’ zegt Jan zonder verdere uitleg te geven. Ze laat zich door hem in het wagentje helpen en knikt hem toe.

‘Even bijkomen in gindse herberg lijkt mij een goed idee. Kom naast me zitten, jonkman. Dan kunnen we samen een pint bier drinken en de kennismaking voortzetten.’

Nu haar angst en schrik zijn weggezakt heeft haar stem iets gebieds gekregen. Jan grijnst, klimt naast haar en neemt de teugels over. De merrie maakt geen aanstalten om opnieuw op hol te slaan. Rustig neemt het dier de bocht en even later staan ze voor de herberg. Het is een oud, wat vervallen gebouw, met een strodak en een houten bank met een schragentafel voor de deur. Op dit uur van de ochtend zijn er nog geen klanten.

De waard komt hoopvol naar buiten lopen, blij met de deftige klandizie, en begint meteen hoog op te geven van zijn wijnvoorraad.

‘Bier is goed genoeg voor ons,’ zegt het meisje streng. En terwijl de waard naar binnen gaat om de bestelling uit te voeren, kijkt ze haar redder nieuwsgierig aan. Ze ziet een armelijk geklede jonge vent, wiens schoenen stoffig en versleten zijn, maar hij heeft een rond, open gezicht en heldere grijze ogen. Er spreekt kracht, doorzettingsvermogen en moed uit dat gezicht.

‘Wie ben je, en waar kom je vandaan?’ vraagt ze.

Jan aarzelt even. Het is hem al opgevallen dat deze deftige juffer geen gouden kettinkje met een kruisje om de hals draagt. En Vreeswijk, dat hij een uur geleden verliet, staat bekend als een kettersnest. Maar in deze stekelige tijden kun je nooit zeker zijn van iemand. ‘Ik ben Jan Jacobs van Leemputte en ik kom uit Antwerpen,’ zegt hij dan. Hij ziet haar donkere ogen groot worden.

Antwerpen, dat is een betoverende naam. Hoe kan iemand een stad als Antwerpen verlaten?

‘Ben je op doorreis?’

‘Zo mag u het noemen.’

‘Ik ben Catharina Berges van Voorne,’ vertelt zij nu op haar beurt.

‘Mijn vader heeft een buiten in de buurt van Vreeswijk en daar brengen we altijd de zomer door, omdat het er frisser is dan in de stad. ’s Winters wonen we natuurlijk in Utrecht.’

Toe maar, denkt Jan. Twee huizen. Dat kind moet van goede familie zijn.

De waard komt weer naar buiten en zet twee kroezen op de tafel. Jan, die dorst heeft gekregen van zijn avontuur, neemt snel een flinke teug. Dan vertrekt hij zijn gezicht. Het meisje proeft ook en schudt het hoofd.

‘Zo slecht is dat bier niet, Jan Jacobs,’ zegt ze lachend.

Jan trekt zijn neus op.

‘Bij ons brouwen ze heel wat beter bier, veel smakelijker.’ En voor hij het beseft geeft hij een technische uiteenzetting over het brouwen zoals dat in Antwerpen gedaan wordt. Catharina luistert vol belangstelling toe en plotseling stelt ze een paar vragen die erop wijzen dat zij er ook wel iets van weet. Daarna kijken ze elkaar over de kroezen heen stomverbaasd aan.

‘Jij bent een brouwer!’ zegt zij.

‘En u komt uit een brouwersfamilie!’ zegt hij.

‘Goed geraden. Mijn broer heeft een grote brouwerij aan de noordkant van Utrecht. Ik was juist op weg naar hem toe. Ik heb beloofd hem tweemaal in de week te helpen met zijn boekhouding, want hij is een bar slechte rekenaar.’

Als ze dát kan, denkt Jan, dan moet ze een uitstekende opvoeding hebben gehad. Plotseling voelt hij zich in de nabijheid van dit meisje lomp en onhandig. Ze is niet zomaar een verwend juffertje. Ze kan boekhouden, ze heeft een eigen paard en rijtuigje, een rijke vader en een broer met een eigen bedrijf. Nog een wonder dat ze met een berooide banneling een kroes bier wil drinken.

‘Broer Willem zal niet begrijpen waarom ik vandaag zo laat kom,’ zegt ze blozend. Ze drinkt bedachtzaam van het bier en laat geen oog van de Antwerpenaar af.

Dan, tamelijk onverwacht, spreekt ze uit wat ze denkt.

‘Ben je een vluchteling, Jan Jacobs?’

‘Nee... niet echt.’

‘Waarom heb je Antwerpen dan verlaten? Uit zo’n stad trek je niet weg als je niet hoeft.’

Moet hij haar vertellen dat hij werd verbannen op verdenking van ketterij?

‘Ik... eh... ik had moeilijkheden met mijn familie,’ stamelt hij.

De waarheid is dat Jan Jacobs een onecht kind is. Geen flauw idee wie zijn vader is geweest. Later trouwde zijn moeder met iemand anders, met Jacob van Leemputte, en dus noemt Jan zich naar zijn stiefvader.

Maar Catharina schudt fronsend het hoofd.

‘Ach kom, Jan Jacobs. Je verlaat een grote stad als Antwerpen toch niet omdat er een paar mensen wonen met wie je niet goed overweg kunt? Was je getrouwd?’

‘O nee, daarvoor ben ik nog te jong,’ lacht Jan, hopen dat ze niet verder zal boren naar zijn afkomst. ‘Ik was meesterknecht in de brouwerij van Karel Havelinck en ik verdiende goed geld...’ Hij zwijgt verschrikt, beseffend dat hij zich heeft versproken bij zijn poging indruk te maken op de deftige juffer.

Weer schudt ze het hoofd.

‘Tjonge. Je was meesterknecht bij de beroemdste brouwerij van Antwerpen en toch ging je daar weg?’

Het is geen meisje dat je gemakkelijk iets kunt wijsmaken, begrijpt Jan.

‘Ik wil mijn geluk beproeven in Amsterdam,’ zegt hij.

‘En waarom niet in Utrecht?’

‘Utrecht?’

Hij staart haar aan.

‘Ja, waarom niet? Mijn broer Willem zal zeker een goede brouwersknecht uit Antwerpen kunnen gebruiken.’

Biedt ze hem nu werk aan? Catharina is beslist geen verlegen meisje. Zomaar legt ze haar kleine hand over zijn knuist.

‘Jan Jacobs, ik begrijp waarom je wegging uit Antwerpen. De vervolgingen, nietwaar? Er komen dikwijls vluchtelingen uit het zuiden naar Utrecht en ze zijn welkom, want meestal brengen ze vakgeheimen mee waar wij hier in het noorden geen weet van hebben. Het Brabantse bier, dat is het beste in de hele wereld. Mijn broer zal je met open armen ontvangen, geloof dat maar. Utrecht is een verdraagzame stad. Bij ons roken geen brandstapels; de protestanten worden met rust gelaten zolang zij zich kalm houden. Natuurlijk zijn de bestuurscolleges zeer regeringsgetrouw, maar zelfs onder de adel en de patriciërs vind je lutheranen en calvinisten, al lopen ze met hun overtuiging niet te koop. Wat ben jij, Jan Jacobs?’

‘Eerlijk gezegd weet ik dat zelf niet,’ antwoordt hij, geheel naar waarheid. ‘Ik heb nooit veel tijd gehad om me met godsdienstkwesties bezig te houden. Mijn oom Daniël leerde mij lezen en schrijven en hij bezat een verboden bijbel. Hij liet me ook de werken van Erasmus lezen voorzover die in het Nederlands vertaald waren. Maar al die godsdienstkwesties konden mij niet veel schelen. Ik ging van tijd tot tijd naar de kerk, ik liep mee in processies van het brouwersgilde, want dat hoorde bij mijn beroep en bij het dagelijks leven. Misschien had oom Daniël gelijk en deugt de roomse kerk niet. Misschien vergiste hij zich, ik weet het niet. Ik weet alleen dat hij een goed mens was, aan wie ik veel te danken heb. En nu is hij dood.’

‘En jij, zijn neef, moest vluchten?’

‘Ik... ik werd verbannen.’ Ziezo, het hoge woord is eruit. Hij ziet dat Catharina erdoor getroffen is.

‘Arme jongen. Verbanning, dat lijkt me iets ontzettends.’

‘Is het ook.’

Meewarig schudt het meisje het hoofd.

‘Dit alles, de ellende, de doodvonnisen, de verbanningen – al die verwarring ter wille van de uitleg van een paar bijbelteksten...’ zucht ze. ‘Vind je ook niet, Jan Jacobs, dat de wereld vreemd in elkaar zit?’

Dat is iets waarin Jan zich nooit heeft verdiept. Het meisje blijft hem nauwgezet bestuderen, drinkt haar kroes leeg en staat op. De waard komt toeschieten om af te rekenen en prijst opnieuw zijn wijnvoorraad aan. Zuinige Jan wimpelt hem snel af, ofschoon hij betaalt met een goudstuk. In de voorgaande dagen heeft hij al zijn kleingeld uitgegeven aan brood, veerlieden en herbergen. Hij bezit alleen nog zijn goudstukken en zijn hart bloedt dat hij er nu een moet wisselen. Hij laat zich het wisselgeld tot de laatste duit uitbetalen en ziet dan dat Catharina alweer in haar wagentje zit. Ze wenkt hem.

‘Kom,’ zegt ze. ‘Tot Utrecht kun je met me meerijden. Lopend doe je er nog twee uur over.’

Is ze bang dat haar schichtige paardje nog eens op hol zal slaan? Jan aarzelt niet maar klimt snel naast haar, terwijl zij de teugels houdt en met haar tong klikt. Hij vindt haar aardig. Bijzonder aardig, mag je wel zeggen. Ze is zo lekker bazig...

De hartader van de stad Utrecht is de Oude Gracht, die van de Tolsteegpoort in het zuiden doorloopt tot de Weerdpoot in het noorden. Pas daar komt de gracht samen met de stadssingel en met de rivier de Vecht.

Omdat Catharina met haar wagentje de stad binnenrijdt vanuit het zuiden, krijgt Jan de tijd om op zijn gemak rond te kijken, want de brouwerij van Willem Willems Berges ligt dicht bij de Weerdpoot, op de hoek van de Oude Gracht en de stadssingel. Terwijl ze langs de gracht rijden verbaast Jan Jacobs zich, want dit is toch iets heel anders dan hij gewend is in Antwerpen. Naast het diepliggende water liggen kaden waarop de kelders van de grachten-

huizen uitkomen. Catharina noemt het ‘de grachtwerven’. In die kelders onder het straatniveau oefenen talloze kleine handwerkslieden hun beroep uit. Kuipers, mandenmakers, stoelenmatters, koperslagers, schrijnwerkers, hoedenmakers hebben er hun werkplaatsen. De huizen gelijkvloers bestaan aan de straatzijde vooral uit winkels en opslagplaatsen, met daarboven de woningen. De verscheidenheid aan goederen die er te koop worden aangeboden is duizelingwekkend. Van oudsher is Utrecht een marktcentrum voor het gehele gewest en omdat de Oude Gracht een verbinding vormt tussen Kromme Rijn en Vecht, ook een doorvoerhaven. Veel van de hoge grachtenhuizen zijn van steen, gedekt met pannen, of met platte daken omringd door kantelen. Daartussen staan ook nog huizen met houten voorgevels. Op de gracht en vooral op de ‘werven’ is het een drukte van belang. Binnenschippers leggen er aan om hun goederen uit te laden. De werven staan vol met vaten, kisten en balen.

De Plaats, het ruime plein waaraan stadhuis en Waag zijn gelegen, mondt uit in een brede brug, de Stadhuisbrug, die het grachtwater overwelft en waar op die dag juist eiermarkt wordt gehouden. Naast het Wed, een aflopende helling die tot aan het grachtwater reikt, staat de stadskraan, een groot houten bouwsel dat wordt aangedreven door dagloners in een tredmolen. Hier worden de grotere schepen gelost die zware goederen aanvoeren.

Op de deftige gracht komen nauwe steegjes uit, waar armelijke krotjes tegen elkaar leunen. Daar spelen vieze kleuters in de goot, zitten slonzige vrouwen in de deuropening te spinnen en walmt de stank je tegemoet. Maar langs de grachtenhuizen flaneren deftig geklede dames, gevolgd door dienstmeiden. Deze tegenstelling tussen rijk en arm, vlak naast elkaar, is iets wat Jan ook uit Antwerpen kent.

Als ze aan het einde van de Oude Gracht eindelijk de brouwerij van Willem Willems bereiken en Catharina haar paardje inhoudt,

haalt Jan diep adem. Uit de openstaande deuren van de vrijstaande brouwerij komen hem de geuren van hete wort, alcohol en hop tegemoet. Dit zijn de geuren waartussen hij is opgegroeid en die hij de afgelopen weken zo smartelijk heeft gemist. Een lange sladdood van een knecht, die niet veel ouder is dan Catharina zelf, komt toegeschoten en het meisje werpt hem de teugels toe.

‘Simon, geef Annet een emmer water en vergeet niet haar daarna de haverzak om te binden,’ zegt ze bevelend. ‘Kom mee, Jan Jacobs, dan zal ik je aan mijn broer voorstellen.’

Welja, je commandeert maar, denkt Jan.

De meesterbrouwer treedt hun met een somber gezicht tegemoet. Hij is zeker tien jaar ouder dan Catharina, een zenuwachtige man die een gejaagde indruk maakt. Een tobber, denkt Jan.

‘Wat ben je laat, Trijntje,’ begroet hij zijn zuster verontwaardigd. ‘Je zou hier om tien uur zijn en nu is het bijna noen.’ Dan kijkt hij naar Jan, ziet diens stoffige kleren, de scheur in zijn broek (veroorzaakt toen Jan het op hol geslagen paardje besprong), de versleten schoenen, en zijn frons wordt nog dieper.

Catharina doet of ze niets ziet.

‘Dit, beste Willem,’ zegt ze luchtig, ‘is Jan Jacobs van Leemputte. Hij komt uit Brabant en hij is brouwersknecht. Ik heb hem gezegd dat jij wel werk voor hem zult hebben.’

Willem Willems opent zijn mond al om te protesteren en te zeggen dat hij genoeg knechten heeft, maar Catharina geeft hem de kans niet.

‘Deze Jan Jacobs is een goede vakman en hij komt uit Antwerpen, waar het beste bier van heel de Nederlanden wordt gebrouwen. Hij heeft Brabant verlaten omdat hij onenigheid had met zijn familie en nu wil hij bij ons in het noorden zijn geluk beproeven. Ik raad je dringend aan hem in dienst te nemen, broer, want hij is zeer wel in staat de kwaliteit van je bier te verbeteren.’

‘Ik...’ begint Willem hulpeloos.

‘En wees maar blij, broeder, dat ik hem heb kunnen opvangen terwijl hij op weg was naar Utrecht, anders had hij zijn diensten wel eens bij de brouwerij van Wouter Harmens kunnen aanbieden en dan had *hij* een Brabantse brouwer gehad, in plaats van jij. Je mag me wel dankbaar zijn.’

‘Ja maar...’ stamelt de brouwer.

‘Bovendien heeft Jan Jacobs deze ochtend mijn leven gered.’ Catharina ratelt maar door. ‘Daar moet ook iets tegenover staan, nietwaar?’

‘Ja, ja... natuurlijk,’ mompelt de brouwer. Een knecht uit het Brabantse? denkt hij intussen. Dat is eigenlijk wel aardig. Daarop kan geen enkele brouwer in de stad zich beroemen. Maar wie verlaat een stad als Antwerpen zonder noodzaak? Wie rijk wil worden gaat juist naar Antwerpen toe! Onenigheid met zijn familie... het mocht wat! Familie kun je ontlopen in zo’n wereldstad. Deze Jan Jacobs heeft vast en zeker de inquisitie achter zich aan gekregen. Oppassen, Willem!

Hij begint Jan een aantal vragen te stellen en komt al gauw tot de ontdekking dat de jonge kerel veel van het brouwen afweet. En Willem heeft ook geleerd dat het niet raadzaam is zijn zusje voor het hoofd te stoten. Als slechte rekenaar heeft hij Catharina veel te hard nodig.

‘Wel, ik kan het een paar maanden met je proberen,’ zegt hij eindelijk. ‘Om te beginnen kun je dertig stuivers in de week verdienen.’

‘Dat is te weinig, meester,’ zegt Jan, die niet alles aan dat bazige meisje wil overlaten. ‘Ik zal beginnen voor veertig stuivers en na een halfjaar krijg ik drie pond.’

In wanhoop heft Willem de handen omhoog.

‘Ben je helemaal van Antwerpen naar Utrecht gekomen om me aan de bedelstaf te brengen, heerschap?’

Jan lacht.

‘Nee. Ik ben gekomen om van deze brouwerij de beste van de stad

te maken.' Net zomin als Catharina ontbreekt het Jan Jacobs aan zelfvertrouwen.

Eer Willem over zijn verontwaardiging heen is, zegt het meisje snel: 'Dat is dan afgesproken.'

Jan vindt het grappig zoals dat jonge ding haar zin weet door te drijven. Hij steekt zijn hand uit en de meesterbrouwer slaat erop, ten teken dat de overeenkomst is bezegeld.

'Morgenochtend om zeven uur beginnen,' zegt Willem nog, om toch te laten zien dat hij de baas is.

'Mooi.' Dat is Catharina weer. Ze neemt Jan bij de arm en zegt: 'Kom maar mee. In de Watersteeg ken ik een weduwe die blij zal zijn met een nette kostganger. Ze woont recht tegenover de pomp in het huis met de kapotte luiken. Voor vijftien stuivers in de week zal ze je een slaappleats en twee maaltijden per dag geven. Bovendien is het een heel vriendelijk wijfje.'

Hij was op weg naar Amsterdam en hij had niet verwacht in Utrecht zijn bedje gespreid te vinden. Maar ach, denkt Jan, wat geeft het. Als het me hier niet bevalt kan ik altijd nog verder trekken. Dus knikt hij, lacht Catharina zonnig toe en volgt haar naar buiten.

Zo komt Jan Jacobs van Leemputte in Utrecht te wonen en te werken. Daartoe bijna gedwongen door een merkwaardig meisje met donkere ogen en een eigen willetje.

*Waarin Jan Jacobs doodsbang is
en daarna als een held wordt bejubeld*

Werken en wonen in Utrecht is één ding; het burgerschap verwerven met alle voordelen van dien is heel iets anders. Als Jan Jacobs er een paar weken later eens naar informeert, hoort hij tot zijn schrik dat hij eerst vijf jaar lang inwoner van de stad moet zijn eer hij dat burgerschap kan aanvragen.

Nu hij in de brouwerij werkt is zijn oude droom weer ontwaakt: een eigen bedrijf bezitten, trouwen en een gezin stichten, tot welstand komen... In Antwerpen heeft hij zich jaar na jaar ieder pretje, elke extra uitgave ontzegd om het zover te brengen. Moet hij nu wéér zo lang sparen en kromliggen? Hij is jong genoeg om veel van de toekomst te verwachten, maar vijf lange jaren wachten... Het is Catharina, het kittige zusje van de meesterbrouwer, die dit plotselinge ongeduld bij Jan heeft veroorzaakt. Tweemaal in de week verschijnt ze in de brouwerij en sluit zich op in het hokje naast het venster, waar ze voor haar broer de rekeningen uitschrijft, de inkomsten optelt en brieven beantwoordt. Van tijd tot tijd neemt ze een kijkje in het bedrijf, om de knechten te plagen of op te jagen, en terloops een paar woorden te wisselen met haar beschermeling. Tot opluchting van Willem Willems blijkt Jan werkelijk zijn geld waard te zijn. Sinds zijn komst wordt er beter bier gebrouwen en de zaken gaan goed. Catharina heeft overal in de stad rondverteld dat dit de enige brouwerij is in heel het Sticht waar je Brabants bier kunt bestellen. Dat trekt klanten. De patriërs laten nu hun bier niet meer helemaal uit Antwerpen of Bre-